

ՆՈՐԱՄՈՒՏ ՕՏԱՐ ԲԱՌԵՐԻ ՄԽԱԼ
ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
(Ինտեգրացիա, ասոցիացիա, մոտիվացիա)
Բանասիր. գիտ. թեկնածու Ս. Կ. Տիոյան

Հիմնաբառեր: Օտար բառեր. անհարկի գործածություն. հայերեն համարժեքի ընտրություն. լեզվական հսկողություն.

1. Մոտիվացիա:

Մեր սփյուռքահայ մտավորականները անընդհատ պայքարում են օտար տերմինների՝ արևմտահայերենի մեջ ներթափանցման դեմ: Չունենալով սատարող որևէ պետական կամ պաշտոնական լծակ, այնուամենայնիվ, սփյուռքահայ մամուլում տեղ են գտնում որոշակի թվով օտար բառեր, մեծ մասամբ՝ նորակազմ տերմիններ, մասնավորապես ռազմաքաղաքական և մարզական ոլորտների վերաբերող. օր.՝ *մոբիլիզացնել, ինտեկրում, անտինոմիա, թրիպլին, քափիթեն, բլինդաժ* և այլն: Դրանք հետագայում աշխատել են փոխարինել հայերեն համարժեքներով. ինչպես՝ *տիքթե* - թելադրանք, պարտադրանք, *պիտճէ* - ելևմուտ (ֆրանս. փոխառություն), *պլոք* - յանձնախումբ և այլն¹: Օրինակ՝ «Հայկական երեսփոխանական *պլոքի* ներկայացուցիչ, երեսփոխան Յակոբ Բագրատունի՝ Լիբանան - Քորեա խորհրդարանի բարեկամութեան յանձնախումբի նախագահի իր հանգամանքով, «Շաղգոյեան» կեդրոնի իր գրասենեակին մեջ ընդունեց Լիբանանի մօտ Քորեայի նորանշանակ դեսպան Եոնկ Տայ Քոոնը, . . . (April 30, 2019)»:

Արևելահայերենի դեպքում խնդիրը հանգում է հասարակության պատասխանատվությանը, ավելի ճիշտ՝ բացակայությանը: Այլապես ի՞նչ կնշանակի, օրինակ, «Շատ լավ մթնոլորտում անցավ փառատոնը. երեխաները *մոտիվացվեցին*» նախադասության մեջ *մոտիվացվել* բայը². այդ բայի *մոտիվ* հիմքը (*մոտիվ* - *մոտիվանալ, մոտիվացել, մոտիվացվել*), իբրև առանձին միավոր, օտար բառերի

¹ Քասիմ (Մ. Գոչունեան), Օրուան մտածումներ, թիւ 1, Իսթանպուլ, 2014, էջ 441- 442:

² Տե՛ս «TV Մոլ», 2021, հ. 22, էջ 4:

բառարանում նշվում է երկու իմաստով՝ «1. պատճառ, դրդապատճառ, շարժառիթ, 2. պատճառաբանություն, փաստարկ, հիմնավորում»³: Դատելով գրական հայերեն ճիշտ համարժեքներից՝ բառն այս դեպքում անտեղի է գործածվել:

Բերենք հետևյալ օրինակները: «Նայելով բակում խաղացող ուրախ երեխաներին՝ իմ մեջ առաջանում էր *մոտիվացիա*, որ ես դա անել չեմ կարող»⁴: Այս դեպքում, ենթադրվում է, *մոտիվացիա* բառը «միտք, մտահոգություն» իմաստով է կիրառվել: Այլն՝ «Կարգախոսը պետք է մոտիվացիա համար»⁵: Այս օրինակում բառի մեկնաբանությունը անհնարին է դառնում՝ համատեքստի ոչ ամբողջական լինելու պատճառով:

Օտար բառը հատկապես Հանրային հեռուստատեսության հաղորդավարների խոսքում նախընտրելի է համարվում, որ տրամադրված գործածում են իրենց գրեթե ամեն կարգի հաղորդումներում. դա նկատում ենք «Առավոտ լուսոն», «Հարցազրույցները» հոդորդումներում, պատեհ-անպատեհ առիթներով, կարծես «մեծագույն հաճույքով» օգտագործում են հաղորդումների հեղինակները: Ահա այսպես, անփութորեն, օտար բառերն ամենուրեք տարածվում են (դատելով մեր ունեցած բազմաթիվ օրինակներից՝ առավելապես երիտասարդների խոսքում), ընդ որում՝ առօրյա խոսքից մինչև պաշտոնական, բանավորից մինչև գրավոր:

Մոտիվացիա բառը, որ ունի վեցից ավելի հայերեն համարժեքներ՝ *պատճառ, դրդապատճառ, պատճառաբանություն, շարժառիթ, փաստարկ, հիմնավորում*, իրենց ածանցյալներով, որոնք ծածկում են օտար բառի իմաստային դաշտը, մնում է ավելի գերադասելի, քան նրա հայերենի համարժեքները: Դա, կարծում ենք, պայմանավորված է մի կողմից՝ հայերենին ըստ ամենայնի չտիրա-

³ *Ս. Հայրապետյան*, Օտար բառերի բառարան, Ե., հեղին. հրատ., 2011, էջ 643:

⁴ Հ 1 հեռուստաալիք. 18.06.2021 (իր մասին պատմում էր հաշմանդամություն ունեցող Ա. Սահակյանը):

⁵ Հ 1 -ով հեռարձակվող «100 հարց անվանի մարդկանց» հյուրին՝ երգիչ երգահան Գոռ Սուջյանին երեխաները հարցրին, թե ինչ է նրա համար կարգախոսը, որի պատասխանը եղավ վերը բերվածը (17-ը հոկտեմբերի 2021թ. , ժամը՝ 8. 20):

պետելու հանգամանքով, որ առավել տեղին չէ հեռուստատեսային հաղորդման հեղինակի դեպքում, մյուս կողմից՝ օտարլեզվյան նույնպիսի հաղորդումները նմանակելու կամ օտար բառերով խոսելը մտավորականի ցուցանիշ համարելու միտումով:

Մոտիվացիա բառի արմատը՝ *մոտիվ*, վկայված է Մտ.Մալխասյանցի բառարանում՝ որպես ֆր. motif բառի փոխառություն ռուսերենի միջոցով, և ունի հետևյալ երեք իմաստները. «1. պատճառ, շարժառիթ. 2. պատճառաբանություն հոգուտ մի բանի. 3. երգի եղանակ»⁶: Այնինչ, «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում» այն բերվում է ընդամենը երկու իմաստով. «1. պատճառ, շարժառիթ և 2. երգի եղանակ»⁷: Է. Բ. Աղայանի բառարանում *մոտիվ* բառը երեք իմաստով է նշվում. «1. երաժշտական եղանակ, 2. թեմա, 3. պատճառ, առիթ»⁸:

Մոտիվացիա բառը հայերենին է անցել առանձին, իսկ նրա բաղադրական հիմքը՝ *մոտիվ*, այստեղ բերում ենք ցույց տալու, թե այն հայերենում իմաստային ինչ ընդգրկում ունի՝ անկախ օտար լեզվում նրանից կազմված և տվյալ դեպքում հայերենի անցած *մոտիվացիա* բառի գործածության բնույթից:

Մոտիվացիա բառը չունեն հիշյալ բառարանները, ուստի այն նորահայտ փոխառություն է արդի հայերենում, որ ունի չկարգաբերված գործածություն: Հայերենի գրական նորմային լիովին տիրապետելու դեպքում այն կարող է հանդես գալ ճիշտ կիրառումով, այլև ոչ այն հաճախականությամբ, որ նկատում ենք վերջին տարիներին, բառը գործածողի, այսպես կոչված, «բարձր ոճում»՝ գրավոր կամ բանավոր (վերջին դեպքում մեր թեմային առնչվող մամուլի և հեռուստատեսության ոլորտում):

Ընդ որում նոր գրական հայերենում *մոտիվացիա* փոխառությունը հավասարապես գործածվում է *մոտիվ* բառից հայերենում կազմված *մոտիվացնել*, *մոտիվացում* և այլն բառերին հետ՝ նույն

⁶ ՄԲԲ, հ. 4, էջ 359:

⁷ ԺՀԼԲԲ, հ. 3, էջ 558:

⁸ ԷԲԲ, էջ 1027:

իմաստային դաշտում: Վերջինները հայերենում նորակազմություն են, չենք գտնում, օրինակ, հիշյալ բառարաններից ոչ մեկում: Եվ փոխառյալ *մոտիվացիա* բառի պես, հայերենում ունենալով իրենց բազմաթիվ համարժեքները, վերջին տարիների հանդես են գալիս առավելապես ոչ ճիշտ գործածությամբ: Դրանք սփռված են տպագիր բազմապիսի նյութերում՝ ըստ հեղինակի նախասիրության, հնչում են ռադիոյով և հեռուստատեսությամբ. օր.՝ «Եթե դու *մոտիվացում* ունես, ապա քեզ համար ընդամենը գոյություն ունի խնդիր, որը պետք է լուծել, - ասում է Նատալիան»⁹:

Վերջապես՝ դիտարկելով բազմաթիվ օրինակներում *մոտիվացիա* բառի իմաստային տարբեր դրսևորումները՝ նկատում ենք, որ այն գործածվում է ևս մեկ նոր իմաստով, որ է՝ «բացատրություն, մեկնաբանություն-հիմնավորում». օր.՝ «Սպանությունը միշտ հանցագործություն է անկախ՝ ինչ *մոտիվացիա* ունի, ինչին է ծառայում» [«Առաւօտ» (օրաթերթ), 2003, 09, 12]: «Նշենք միայն, որ երկրորդ դեպքում երբևէ *մոտիվացիա* չունի՝ ի լուր բոլորի հայտարարելու» [«Հայկական ժամանակ» (օրաթերթ), 2006. 11. 01]. «միգրացե և կարողանար, եթե դրա համար համապատասխան *մոտիվացիա* ունենար» (ն. տ., 2006. 06. 03) և այլն¹⁰:

2. Ինտեգրացիա:

Այս բառը փոխառություն է հայերենում, և ուշագրավ է նրանով, որ մինչև «Օտար բառերի բառարանում» տեղ գտնելը (լատ. *integratio* – ամբողջ. «1. մասերի ամբողջացում, ներգրավում: 2. (տնտես.), տնտեսության ամբողջականացում և միասնական տնտեսական քաղաքականության իրականացում»), բացատրական բառարաններն ունեին որպես գուտ մաթեմատիկական տերմին:

ԺՀԼԲԲ-ում՝ *ինտեգրացիա*, տե՛ս *ինտեգրում*, *ինտեգրել* (մաթ). «*Ինտեգրումը* դիֆերենցման հակադարձ գործողությունն է¹¹: Այս բառն իր՝ նշված իմաստով գործածական է միայն արևելահայ

⁹ «TV մոլ» (14-20 –ը հունիսի, 2021, հ. 24, էջ 11):

¹⁰ Այս առիթով մանրամասն դիտարկվել են «Արևակում» *մոտիվացիա* բառի բոլոր՝ 96 համատեքստերը:

¹¹ ԺՀԼԲԲ, հ. 2, էջ 317:

իրականության մեջ, ուստի հասկանալի պատճառներով՝ արևմտահայերենի որևէ բառարանում այն արձանագրված չէ:

Է. Բ. Աղայանի բառարանում *ինտեգրացիա* բառի միայն *ինտեգրացնել* ածանցյալում, այն էլ *փխբ.* (փոխաբերաբար) նշումով է մեկնաբանվում՝ «միավորել, միասնացնել, համախմբել» իմաստներով. մյուս բոլոր ածանցյալները բերվում են իբրև մաթեմատիկական տերմիններ են¹²: Փաստորեն *ինտեգրել* - *ինտեգրացիա* ածանցման մեջ վերջինիս փոխաբերական իմաստը դարձել է ոչ միայն առաջնային, հիմնական, այլև առավել կիրառական: Այս դեպքում նույնպես օտար բառի գործածությունը, այն էլ իբրև սովորական՝ ոչ մաթեմատիկական հասկացության անվանում (տերմին) անիմաստ ենք համարում¹³:

Վերջերս ավելի գործուն է դարձել այդ բառի՝ «ներգրավվել, ներառնվել, ընտելանալ» իմաստներով գործածությունը, իսկ գրական արևմտահայերենում նույն իմաստներով կիրառվում է *համարկել* բայը¹⁴. «Այս ամենը եւ ԱԺ հավաքագրված մնացած «քաղաքական» ուժերի մեծ մասը ամբողջապես *ներգրավվել* են իշխանության մեջ» («Հայկական Ժամանակ», 2005. 09. 24): «Այդ նպատակով վարկային միջոցներ են *ներգրավվել* Վերականգնման եւ զարգացման եվրոպական բանկից եւ Մեծովյան տնտեսական համագործակցության բանկից»: [«Ազգ» (օրաթերթ) 2008. 08. 28]: «Դրանով իմ սիրելի հայերը կկարողանան *ներգրավվել* Իսպանիայի ներքաղաքական կյանքում» (ն. տ.):

Կարծում ենք, ճիշտ կլինի արևելահայերենում ևս ինտեգրացիա ձևի համար կիրառել արևմտահայերեն *համարկել* բայը, որի գործածությունը «Ազգ» օրաթերթում առայժմ բավականին անսովոր է թվում՝ սակավ գործածության պատճառով:

¹² ԷԱԲ, էջ 491:

¹³ Հանդիպում է «Արևակի» 101 համատեքստում՝ *քաղաքական ինտեգրացիա, եվրոպական ինտեգրացիա, տնտեսական ինտեգրացիա, ինովացիոն համակարգերի ինտեգրացիա, հայկական ինտեգրացիա* և այլ կազմություններում:

¹⁴ «Արևակում» *ներգրավվել* բայով կա 520 համատեքստ՝ իմաստային ամենատարբեր նրբերանգներով:

3. Ասոցիացիա:

Սա վերը բերված բառերից ամենահաճախականն է. «Արեւակում» հանդիպել է 260 համատեքստում՝ արձակ, չափածո, թարգմանական գրականություն, մամուլ և այլն . օր. «Ինչպես կանխել հանցագործությունը և ինչ պատիժ կիրառել» թեմայով շաբաթ օրը կազմակերպվել էր քննարկում «Իրավաբանների և հոգեբանների միջազգային ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության կողմից, («Առաւօտ, 2007. 08. 14): «Հետագայում ՀՍՍՀ առողջապահության մինիստրությանը կից հիմնվել է ծննդօգնության խորհուրդ, 1928-ին՝ մանկաբարձ-գինեկոլոգների ասոցիացիա (հետագայում՝ ՀՍՍՀ-ի մանկաբարձ-գինեկոլոգների գիտական ընկերություն) (ՀՄՀ, հ. 7, 1981): Իսկ հետևյալ օրինակում այն գործածվել է միանգամայն այլ իմաստով. «Հիմա ի՞նչ ենք հասկանում դա ասելով, որովհետև, անկեղծ ասած, իմ մոտ ոչ մի *ասոցիացիա* չծնվեց դրանից» (OPD 160-09-2). կարելի է ենթադրել, որ այն գործածված է «միտք, մտահղացում» իմաստով:

«Օտար բառերի բառարանում» այն ներկայացված է որպես [*ассоциация* < լատ. *associatio* միացում] «1. միություն, ընկերություն կազմակերպությունների, անձերի միության քաղաքական, տնտեսական, մշակութային, գիտական գաղափարական և այլն բնագավառներում ինչ-որ նպատակների հասնելու համար: 2. (քիմ.). միացություն՝ քիմիական երևույթ, որի ժամանակ մոլեկուլները կրկնապատկվում, եռապատկվում են: 3. (հոգեբ.). զուգորդում՝ երկու կամ ավելի հոգեբանական առաջացած կապ (զգայություններ, ընկալում, մտապատկերներ և այլն)»¹⁵:

ԺՀԼԲԲ-ում *ասոցիացիա* բառը նույնպես ունի երեք իմաստ. «1. Միատեսակ գործունեության հիմնարկների միավորում, միություն. գիտաշխատողների ասոցիացիա: 2. Որևէ բանի՝ նյութի միացություն, խումբ, միացում: Մոլեկուլների ասոցիացիա»¹⁶:

¹⁵ Ա. Հայրապետյան, նշվ. աշխ., էջ 56:

¹⁶ ԺՀԼԲԲ, հ. 2, էջ 187:

Համանման երեք իմաստներն են ներկայացված նաև Է. Բ. Աղայանի բառարանում՝ «միություն կամ ընկերություն, միացություն, միավորում»¹⁷:

Այսպիսով, մանրամասն դիտարկելով երեք օտարամուտ բառերի իմաստային հնարավոր բոլոր դրսևորումները, հանգում ենք հետևյալ եզրակացությանը:

1. *Ինտեգրացիա* բառի պարագայում վերջերս ավելի գործունե են դարձել նրա՝ «ներգրավվել, ներառնվել» իմաստները, որոնց զուգահեռ արևմտահայերենում գործածվում է *համարկել* բայը. մեր համոզմամբ տեղին է արևելահայերենում ևս *ինտեգրացիա* բառի հիշյալ իմաստի համար կիրառել արևմտահայերեն նախընտրելի *համարկել* բայից կազմվող *համարկում* գոյականը:

2. *Ասոցիացիա* օտար բառի դեպքում, ելնելով դիտարկված օրինակներից, մեր տեսակետն այն է, որ եղած իմաստներից բացի կարելի է գործածել նաև «միտք, մտահղացում» իմաստներով:

3. *Մոտիվացիա* բառի իմաստային դրսևորումների մանրամասն քննությունը ցույց է տալիս, որ գործածական իմաստներից բացի կարելի է հանձնարարելի համարել ևս մեկը՝ «բացատրություն, մեկնաբանություն-հիմնավորում» իմաստը:

4. Եվ ելնելով ՀՀ լեզվի օրենքի պահանջներից՝ առավել ևս կարևոր ենք համարում պատկան կամ իրավասու մարմինների (տեսչական, ակադեմիական, նաժաձեռնողական և այլն) ամենօրյա, մշտական ուշադրությունը հատկապես ռադիոյի և հեռուստատեսության այն հաղորդումներին, որոնցում տեղ են գտնում նման անհարկի, բոլորովին անհասկանալի իմաստներով, հաճախ ավելորդ գործածությունները:

¹⁷ ԷԱԲ, էջ 111:

Համառոտագրություններ

ԷԱԲ – Է. Բ. Աղայան. Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Ե., «Հայաստան» հրատ., 1976:

ԺՀԼԲԲ - «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», հհ. 1-4, Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ, 1969-1980:

ՀՄՀ - «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հ. 7, Ե., 1981:

ՄԲԲ - Հայերեն բացատրական բառարան, կազմեց Սո. Մալխասեանց, հ. 1-4, Ե., ՀՍՍՌ Պետհրատ., 1944,

Ключевые слова: иностранные слова, неуместное применение, выбор армянского эквивалента. языковой контроль.

С. К. Тиюан - О неправильном употреблении варваризмов («интеграция», «ассоциация», «мотивация»). - В статье рассматриваются три наиболее часто встречаемые варваризмы, которые проникли в литературный армянский язык, а именно: «интеграция», «ассоциация», «мотивация», а также их всевозможные смысловые функциональные особенности. Как стало ясно из анализа, для слова «интеграция» более типичны значения «вовлекаться» и «включаться». В западно-армянском оно имеет эквивалент «համարվել», который, по нашему мнению, может быть использован и в восточно-армянском. Что касается производного слова «ассоциация», то мы считаем, что к его смысловым проявлениям можно также добавить значения «мысль» и «идея». А для слова «мотивация» можно добавить еще одно значение, а именно: объяснение, «комментарий-обоснование».

Keywords: foreign words, inappropriate use, choice of Armenian equivalents, linguistic control.

S. K. Tioyan - On the Misuse of Barbarisms («integration», «association», «motivation»). - The article discusses the semantic properties of three barbarisms that are most frequently used in Standard Armenian, namely: «integration», «association», and «motivation». As the analysis has shown, the word «integration» is most frequently used in the meanings «to be involved» and «to be included». In Western Armenian, the word «integration» also has the

meaning «համալրիչ» , which, in our personal opinion, could be used in Eastern Armenian as well. As far as the word «association» is concerned, we believe that it, in addition to the other meanings, can be applied in the meaning «idea». The «word» motivation can also be applied in one more meaning, i.e. «explanation».